

HATÁR GYÖZŐ

Félelmünk a jövőtől

AVAGY KERESNIVALÓNK A JÖVŐBEN

Mi keresnivalónk van a jövőben? Mi jogot formálhatunk a beleszólásra, alakulására? Alkothatunk-e bármiféle fogalmat a jövőről, ha támpontunk nincsen? Félhetünk-e a jövőtől amúgy istenigazában, ahogy a *medulla oblongata* fél, a *pons* avagy az agygerenda, a rá lezúgó és zúzakodva metelő *guillotine* késének előérzetében? S ha meg félelmünk képletes, mert más nem is lehet, nem úgy vagyunk-e benne, mint a bevert szög, jelenünkben, hogy félelmeinkkel a jövőből eleve kiutasítva születünk?

Jól-rosszul, ahogy épp elvagyunk a jelenben – a történelemnek ebben a csonka szegmensében, ahol előbuknunk-eltűnnünk rendeltetett – nem zárkozhatunk el izgalmaink elől, rettegünk/remélünk és jobb belátásunk ellenére megmaradunk romantikus, emocionális lénynek; s ezért a jövővel a kelleténél többet bibelődünk, ábrándvilágának bűvöletében képtelenek vagyunk letakarodni a parancsnoki hídról az olyan távoli vizeken, amelyeken már rég nem mi kormányozzuk a hajót. Így hát *nolens-volens* igenis félünk a jövőtől: félünk úgy is, mintha a mi bőrünkéről volna szó, és úgy is, mintha íratlan felhatalmazást kaptunk volna rá, hogy féljünk tőle az utókor nevében – és képviselőtében.

No de lássuk közelebbről, miféle rémképek környékeznek, amikor félünk tőle?

Tartunk tőle, hogy katasztrófálisan elügyetlenkedjük a jövőt – mármint azokét, akiket ez a jövő illet és megillet: a „miénket”, a szekuláris, pszeudokeresztény, „nyugatinak” mondott, de globálisan érvényes civilizáció jövőjét. Mármost „elszúrni”/elfuserálni, katasztrófálisan elügyetlenkedni a jövőt többféleképpen lehet. Lehet, akár azzal, hogy nem kényszerítjük rá a nemzetekre a születéskorlátozást (ha kell, kíméletlen közigazgatási eszközökkel, mint a kínai kommunisták tették), és elmulasztjuk elejét venni, hogy valahol a 15 milliárd táján, a népességrobbanás és az éhínség nyomására kénytelenek legyünk bevezetni az életkor-korlátozást. Lehet, akár azzal, hogy képtelenek bizonyulunk egyöntetűen és keményen fellépni a klánok-nemzetek-hordák atavisztikus, retrográd sovinizmusával szemben, a bolygó balkanizálódik és a modern fegyverekkel vívott határviellongások, helyi háborúk, törzsi tisztogatások/népirtások summája életformává válik, valahogyan úgy, mint azt *Az őrző könyve* c. fiktív történelemkönyvemben ábrázoltam. Lehet, akár úgy, hogy engedünk a szubkulturák vidámparki csábításának, civilizációnk vezéreszméi alatt megindul a homokfosó talaj, s mialatt szibarita gerinctelenségünkben nem vállaljuk világunk szekuláris voltát annak minden következményével egyetemben, hogy ebben a szellemben felkészüljünk a támadó iszlám visszaverésére, tanúi vagyunk, hogy hadállásaink mögött a kábán tántorgó tömegek százezrével behódnak az iszlámnak, s mi nem hiszünk a szemünknek... – mondom, a vereség magunkra ígésének sok módja van, s hiszen csak győzzem sorolni, mi mindennel volnánk képesek jóvátehetetlenül elügyetlenkedni a jövőt; nos, ettől, ezektől igen, minden bizonnyal félhetünk. De amúgy, csupán mert ismeretlen s ebben az állapotában lezárt, leólmozott lakat alatt tartja az idő hömpölye – nincs mit félünk a jövőtől; mert ahogyan az előttünk járók félelmével mit sem törődve – *mi* feltaláltuk magunkat (hol rögtönöztünk, hol új kaptafákat/koncepciókat eszeltünk ki), ugyanúgy, bizvást

remélhetjük, hogy az utánunk következők is feltalálják magukat, s ő is, hol rögtönözve, hol új kaptafákat/koncepciókat kiagyalva: új széllel vagy szél ellen lavírozva, partra szállnak atomgallionjaikból új idők új dalaival – majd, ha eljön annak az ideje.

*

Hogy mennyire nincs előretudásunk a jövőről és milyen alaptalan a tőle való félelem, arra számos megindító múltbeli példa van (ha belülmaradunk amaz emocionális, romantikus lény gondolkozásbeli paradigmáin, ami vagyunk, és elfogadjuk a „múltakról” szóló történetírás hitelét és interpretálásait). S nem is mintha más választásunk is lehetne, s akár szellemi „vágányállítással”, akár lélektani nyúlógátépítéssel oldalt terelhetnénk avagy megállíthatnánk a jövőt; de egyszer hagyományfétő ösztönünk, másszor megcsontosodott dogmatizmusunk, hol valami ismeretlen talajsugárzás, hol a vérünkbe ivódott dajkadal, „szülőföld/anyatej” – arra készlet, hogy foggal-körömmel ragaszkodjunk valamihez, amit a rettegett jövő félt, hogy elsodorni/bekotorni/alátemetni készül, mi meg értékrendünk koronáriumának tartunk, ami nélkül megenni nem tudunk, s ha azt az őrlőgaratra érkezés és alázuhanás veszélye fenyegeti, akkor inkább – *pereat mundus*. Nem kell sokáig kutakodni annáleszeinkben, van is rá példa sok.

Vegyük Samuel Taylor Coleridge esetét, akihez fogható, szánni- és csodálnivaló elmeóriást alig tudok. Ő maga történetesen Shakespeare-ről mondotta volt, hogy „milliom-lelkű”, „milliom-alakban jelentkező” – *our myriad-minded Shakespeare a phrase I have borrowed from a Greek monk, who applies it to a Patriarch of Constantinople (aner mürionousz: egy görög szerzetestől kölcsönöztem a szót, aki az egyik konstantinápolyi pátriárkát tisztelte meg vele [BIOGRAPHIA LITERARIA 15. fejezet])* –, de ugyanúgy el lehetne mondani őrála magáról, hogy polihisztornak „ezerlelkű, ezek fejével gondolkozó”. Tehetsége, érdeklődése ezerfelé szétviszi, s ugyanilyen kísérteties szanaszerteszórtsága is. Alighogy belekezd, lelakad; szinte fél zsenijének mázsás súlyától, mely a gondolatot csirájában agyonnyomja: ilyenkor vagy abbahagyja, vagy másfelé kalandozik. Sohasem volt elég bátorsága, hogy tervezett OPUS MAGNUMának nekiüljön, mondandóinak javát inkább egy olyan, szerényebb (bár szerénységében is szertelen) műbe öntötte, amelynek már a címe is amilyen lehetetlen, olyan visszariasztó: *AIDS TO REFLECTION in the Formation of a Manly Character on the Several Grounds of Prudence, Morality, and Religion; Illustrated by Select Passages from our Elder Divines, especially from Archbishop Leighton* – „AZ ELMÉLŐDÉS FOGÓDZÓJA, hogy férfias jellemet fejlesszünk ki magunkban az Eszély, az Erkölc és Vallásos hit tekintetében; Válogatott Szemelvényekkel Példázva a Múltak Hittudósai, kivált Leighton Érsek Írásaiból”; mondanunk sem kell, a szentbeszédgyűjteményéről híres, divatos érsek csupán kabátakasztó, s a munka első oldalai után hamar eltűnik és belefullad Coleridge szóáradatába. Titáni elme, de sántasága is titáni; valahányszor szertelen kultúrmissziós, irodalmi/fordítói terveinek nyomasztó súlya odáig fékezi, hogy démona lebénel, munkaneuraszténiájában kábszerekhez menekül, s hosszú éveken át laudanummal rombolja idegrendszerét. Polihisztor tárháza javát elfecsegi-szétszórja, s külön fejezetet kéne szentelni neki az alkotáspszichológiában azok között a géniuszok között, akik személyes varázsa, rétori kifejező-készsége túlszárnyalja mindazt, amit valaha is papírra vetettek; nemhiába emlegetik úgy, mint korának egyik legnagyobb *causeurjét*, aki ha a másik mestertársalgót, dr. Johnsonnal nem is harsogja túl, de túltesz rajta a kifejtesz szubtilitásában, s nála a gondolat annyival messzebbre hord, amennyivel a bölcsélet számszerija a belletrisztika ijhúrjánál jobban felfeszül. Hazlitt nyíltan felpanaszolja barátjáról, Coleridge prózája hogy milyen szegényes és mennyire erőtlen ahhoz képest, amikor élőszóval előad és valóság-

gal megbabonázza hallgatóságát; *Hardly a gleam is to be found in it of the brilliancy and richness of those stores of thought and language that he pours out incessantly, when they are lost like drops of water in the ground* („abból a ragyogásból, nyelvnek és gondolatnak abból a tárházából, amelyet szakadatlanul ont s amely mint a [szikes] földön a víz-csepp, úgy enyészik el, halovány visszfénye sincs annak abban, amit ír”).

Mindenkit olvasott, számon tartott, mindenről tudott, s kultúrmissziós lázában, fordítások özönével, előadásaival-cikkeivel, Coleridge jóformán egymaga emelte át az angol irodalmi tudatba a korabeli német filozófiát, Kanttól Fichtéig, s maga Carlyle is hódoló-irigyen emlegeti, hogy *he had, especially among young inquiring men, a higher than literary, a kind of prophetic or magician character. He was thought to hold, he alone in England, the key to German and other Transcendentalisms* („fiatal vizsgálódó elméink közül ő az, aki valósággal irodalmon túli, prófétikus s mintegy mágusi jelenség. Alkalmasint Angliában úgy ismeri, mint senki más, a német és más egyéb transzcendentista filozófiák kulcsát”). (SIGNS OF TIMES, 1829.)

Mi ugyan már személyes varázsának hatósugarán igencsak kívülrekedtünk, s a történelemnek abban a csonka szegmensében, amelyben élnie adatott, se magnó, sem audiokazetta nem volt; ha meg időgép-transzlatációval sikerülne visszacsempészni a képek miniatürizált japán kameráját, hogy káprázatos Megnyilatkozását filmre vegyék, ki tudja, nem ütköznénk-e meg avittas kiejtésén és azokon a retorikus fordulatokon, amelyek a mi mondatfűzésünkéből „kilógnak”, s azok egyike sem divat. Itt vagyok én, suta rajongással, de bárhogy próbálom mennyekbe meneszteni balkezes bók-jaimmal, sokra azzal se megyünk. Elhiszem az egykorú szemtanúknak Southeytól Charles Lambig, Hazlitt-től Wordsworth-ig, hogy karizmatikus személyiség volt, már szinte ott vagyok diáktársaival a cambridge-i Jesus-kollégiumban, látom, amint lángoló szavakkal hirdeti Jacob Böhme és a neoplatonikusok evangéliumát; végigkövetem girbe-gurba életútján, a francia forradalomért rajongó ifjú titántól az őskonzervatív, körül-rajongott, roskatag roncsig, aki ON THE CONSTITUTION OF CHURCH AND STATE (AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYHÁZ ALKOTMÁNYÁRÓL) c., 1830-ban kiadott „kinyilatkoztatásával” sötét árnyékát az egész viktoriánus korszakon végigterítette, s már-már ott tartok, hogy hozzáképzelem „személyes varázsát” és ami utána maradt – az Írást is ugyanolyan mágikusnak találom. Ám amilyen önfeledten hagyom – és élvezem –, hogy magával ragadjon, olyan nehezemre esik, hogy kövessem lóugrásait, labirintikus észjárását. Úgyszólván mindenben, ami járulékos és mellékes, igazat adok neki, bár ami neki fontos és szívéhez közel áll, azt gyanakodva-émelyegve forgatom, s legjobb esetben kiadom rá a szeretetteljes pátenst: neki szabad. Hallelujázok, amikor fiát (1796-ban) arról a Hartley-ről nevezi el, aki a 18. század derekán az elsők között értelmezte, ill. magyarázta az elme működését a lélekelmélet mellőzésével, majdhogynem kikapcsolásával. Elébe-örülök minden szavának, s még ki se mondta, máris igazat adok neki: a forma kedvéért, anélkül, hogy meggyőződött volna. Elmulattat filozófiai szélmalomharcával, amit az angol empirizmus ellen vív, mulatok – de nem rajta, hanem vele –, hogy olvasótábora mily kevéssé fogékony a germán transzcendentalisták obskurantizmusa iránt és recenzorai popularizáló fejtegetéseiből gúnyt űznek; Byron gúnyverse róla szájról szájra jár:

– explaining metaphysics to the Nation
 I wish he would explain his Explanation (DON JUAN)
 (ki a metafizikára magyarázatot ad
 a Nemzetnek, vajha megmagyarázná Magyarázatát)

bámulom szigorát – ahogyan a zsidókereszténység öreg hajódongáiról a rávastagodott kagylóréteget lehántja, és rokonszenvezek vallástörténeti rendreutasításaival; de nem értem, a hátrafelé tekintés mikor vált benne hátrarántó kantárrá, és fel nem foghatom, hogyan ragadhatott bele a szentháromság tanának hervatag mitologizmájába – amilyen apodiktikus eréllyel emlegeti

emeleteken át, padlásig tornyolja belső ellentmondásait: Hartley „lélek nélküli” elméműködése nála pompásan megfér a „halhatatlan lélek” tanításával (s ebben, mint annyi másban, ugyanolyan derűsen zavaros, mint a mi Hamvas Bélánk); elméjében zsi-bognak az antinómiák – hogyan tudja elviselni, hogyan tud élni vele?! Hogy éppen ő – az a Coleridge, aki magáévá teszi Hume és Hartley idegéletteni „asszociacionizmusát”, az a Coleridge, aki delektálja magát az „ateista” Spinoza panteizmusában (vallásfundamentalista kortársai bélyegezték ateistának ezt az „isten-részegültjét”), az a Coleridge, aki a germán szellemre/nyelvre süket angol szigetországnak elhozza Kantot s vele, David Hume után, a második frontátörést az ismeret, ill. a gondolhatóság határai felé vezető felderítő úton: ugyanaz a Coleridge nyúlógátépítéssel próbálja védelmezni a pálvallást a rátörő jövőtől, amely (a darwinizmus első vészjelei szerint) hiedelemvilágát elsodor-ni/bekotorni/alátemetni készül

nem érte meg a darwinizmus virágba borulását, de ismerte riválisát, Lamarck veszedelmes elméletét az „ősnemzésről”, a természet „önteremtéséről” és tisztában volt vele, az ilyen és hasonló, égetnivalóan eretnek tanok a kinyilatkoztatott pálvallástól mennyire elkormányozhatják a jövőt. S amilyen görcsösen, amekkora szent haraggal próbálta visszarángatni a szekuláris társadalom felé rohanó világot a „szentháromság egyisten”, az ún. „őseredeti, tiszta” paleokereszténység felé, megértem, hogy rettegett a jövőtől. Nagyon is tudatában volt, az evolucionizmus hogy merre tart velünk, felmérte szellemtörténeti árterületét az időben – és rettegett

rettegett a jövő „veszedelmeitől” (*videlicet*: nem úgy alakul, ahogy ő szeretné)

rettegett attól, hogy jön idő, amikor „mechanisztikusan” próbálják majd értelmezni az elme működését és elejtik a lelket (melynek létében/öröklétében, vérbeli romantikus módjára sohasem kételkedett)

módszeresen rettegett mindenféle kereszténységmentes nihilizmustól, fatalizmustól (amilyen rendszertelenül és zűrzavarosan rettegett ugyanettől az a kései Dosztojevskij, aki a világot szegénnyé és pravoszlávvá akarta tenni, pánszláv nagyorosz főhatalom alatt) és a jövőtől való félelmében, Coleridge-dzsel osztozott az esztéta Carlyle is (l.: *SIGNES OF THE TIMES*, 1829), aki mindezt sötét idők sötét jeleinek tekintette...

*

Sötét idők? Sötét jelek? A tanúság rá, hogy még mindig itt vagyunk: az emberiség nem halt bele sem a darwinizmus előretörésébe, sem szellemi szerteágazásába – amilyen mindeneket megtermékenyítő eszmének bizonyult – sem a társadalom elvilágiasodásába, se más, „égetnivalóan eretnek”, szekuláris eszmék felülkerekedésébe, sem a sevallásúak többségre vergődésébe. Nem lettünk sem nihilisták, sem fatalisták

igaz, a kérdések háрма, amellyel a „transzcendentáliák” felé sodródó szellem minduntalan szembetalálja magát, a Kant megjelölte három kardinális kérdés sorra napirendre került, de nem úgy, ahogy ő gondolta, s még kevésbé, ahogy Coleridge forgatta jövőtől retteggő elméjében: az akarat szabadsága, a lélek halhatatlansága és isten léte

az akaratszabadsággal elbánt redukcionizmusunk, az elme ezernyi szervült, szten-derd paradoxonainak egyike, amelyekkel élni kell, élni, s nem „válasz” után cserkészni a pszeudo-logika szaharai délibábbal csalogató levegőremegésén. A lélek halhatatlansága

a mesebeli béka esetére hasonlít, amely megette önmagát, s ezzel meséje is elfogyott; az istenség pedig, nos, az istenség... ama robbanásszerű léptékváltás során, amellyel a multiverzum a tágasság elképzelhetetlen hatványaira emelkedett: az istenség eltörpült s odáig zsugorodott, ahol vetületében ponttá, a pont adattá enyészik

a „jövőtől rettegő elmék” nem annyira iszonytató, mint inkább elgondolhatatlan válaszadásai a jelennek; ésde szakasztott úgy, ahogyan a múltak futurologiai fantáziái nem annyira szánalmasak vagy nevetségesek, mint inkább nyilvánvaló melléfogások – ugyanúgy, Carlyle, Coleridge és társai a mi *jelenünkben* nem ismernének rá arra a *jövőre*, amelytől féltették világukat, s oltalmazták értékrendük frigiditását... Jóságos isten! Jaj nekünk! Mi lesz Földünkéből, ha Államiság és Egyenyaszentegyház viszonyát nem ugyanannak az Alkotmánynak a klenódiumentartója fogadja méltó foglalatba, ahogyan mi képzeltük! Mi lesz Földünkéből, ha a Szentháromság Egyisten eszméjét a Sátánfajzat Ál-Paraklétus felrúgja: még elképzelni is szörnyű, hogy világunkból mi lesz – hangzik e nagy elmék *argumentum ad horrenduma*. Ám az istenhalál Jean Paul-i/nietzschei meghirdetése *quantité négligeable* a harmadik–negyedik–ötödik ipari forradalom elektronikus viharához képest, amely komputereivel elárasztja a világot, kiforgatja sarkaiból képzeletvilágunkat, felforgatja politikai életünk infrastruktúráját; s ha maga Coleridge nem is, ugyan gondolta volna-e akár John Stuart Mill, akár maga a matematikus Hamilton, hogy a második ezredév végére az elemi iskolákban komputersorok előtt fognak ücsörögni 7–8 éves nebulók...?! S tán hogy mire ezeket a sorokat leírom, új értelmet kap az írástudatlanság, új tartalmat a komputerrel bánni nem tudó neoanalfabéta...?!

jaj a Koránnak, jaj az ó- és újszövetségnek, jaj minden bibliaterrornak, ha az értelmesebb ilyen és hasonló „váratlan fordulataival” szembetalálja magát: nem segít se ráigézés, sem az *argumentum ad horrendum*... „Még elképzelni is szörnyű?! Meglehet, annak, aki mitologizmaival töltekezik, s azokban benne él, még elképzelni is szörnyű, milyen világot élünk majd akkor, amikor a mitologizmak ókori hordalékai oldalt terülnek/el-elmaradoznak s maradványkupacikat elegyengeti a nyelv: az ún. „jövő” emez iszonytató jellegzetességének elejét venni ijedezéssel-ráolvasással nem lehet; elejét venni annak, hogy a valaha élt, de magunk alkotta jelenünktől rettegőket hamarabb felejtsük el, mint akik bíztak hozzánk, hogy eszmei „veszteségünk” nem lesz végzetes, s hogy a „korcs utódok”: a temetőből visszanezők optikája

így is, úgy is lekortyanunk s behörpöl a föld, akár befogtuk légyen szemünket tenyerünkkel a rémülettől, akár időtlenül elébe éljenezünk annak az utókornak, amelyről tán extrapolációnk igen, de megközelítő konkrét fogalmunk nem lehet. A jövőtől való félelem múltbeli példáiból csak azt tanulhatjuk, hogy ne vessük el a súlykot, s ne ítéljük meg látatlanba a jövő nemzedék életvitelét avulásra ítélt etikai/esztétikai/dogmatikai alapon

ha egyéb tőlünk nem telik, derék ephektikusok módjára legalább addig iparkodjunk felfüggeszteni ítéletünket, amíg halálunk órája elkövetkezik. Minekutána véleményünkre amúgy sem figyelnek, „személyes varázsunk” volt–nem volt, oda; magunk meg DNS-„lenyomatunkat” a sokezer milliárd rokonnak odamutatva, s a nem várt sokaságban körülmélve, szerencsés esetben felfedezhetjük Pascal csonttenyerét, amelyből isten pénze kigurult: amit nyert, elvesztette, amíg meg vesztett – az övé. Avagy – *mutatis mutandis* – ama nála jóval idősebb/időtállóbb/időtlenebb, fölébe magasodó filozófussal, Epiktetosszal, az ő parafrázisával szólva: ahol a jövő van, ott én nem vagyok; s ahol én vagyok, ott még sehoh a jövő – – –